

“DE GROTE ONBEKENDE”

De Koren- en Pelmolen van Oudesluis

Kees Otter

Inleiding.

Tot ver in de eerste helft van de vorige eeuw hadden vele dorpen hun eigen windkorenmolens.

Deze leverde de bakkers in de omgeving het meel voor het dagelijks brood. Ook werden er wel bepaalde graansoorten, zoals gerst, haver, rogge en de mindere soorten tarwe, vermalen tot beestenvoer. Wind had in onze streken eeuwenlang het alleenrecht als energiebron. Daar kwam pas verandering in nadat de electromotor en de dieselmotor na de Eerste Wereldoorlog (1914–1918) als hulpaandrijving voor windstille perioden hun intrede hadden gedaan. In de tijd waarin deze geschiedenis zich afspeelt, was men echter praktisch nog geheel afhankelijk van wind.

In ons vlakke Nederlandse landschap was een dorp al van verre te herkennen aan zijn kerktoren en korenmolens. Als een korenmolen in het vrije veld stond en er rondom dus weinig of geen windbelemmering was, was het meestal een zogenaamde grondzeiler. Stond hij in de bebouwing van het dorp, dan was het in de regel een stellingmolen, die met zijn wiekenkruis boven de omliggende huizen en bomen uitstak. Meer bijzonderheden over beide typen molens vindt u in dit artikel in een apart kader.

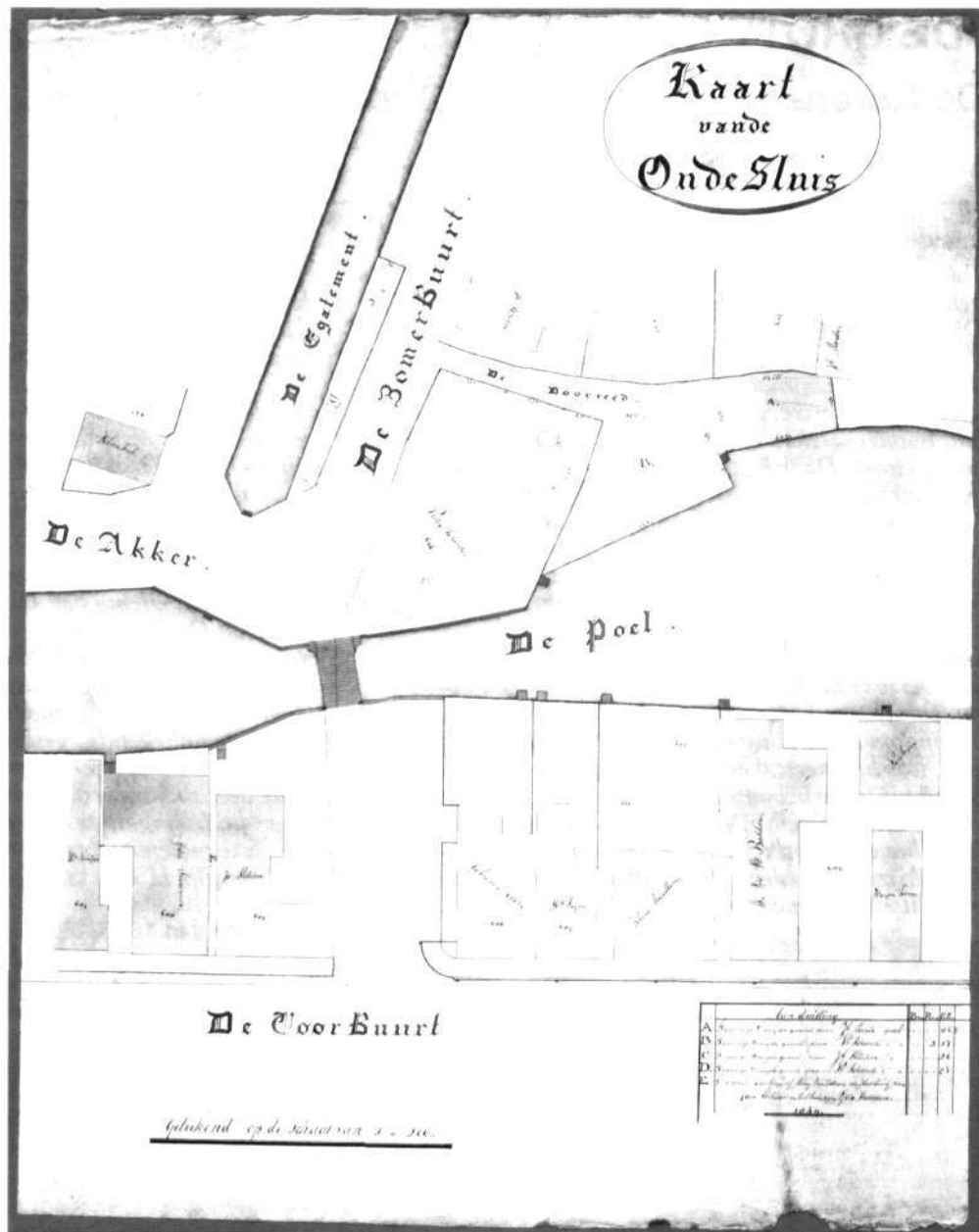
Molen “De Vlieger” aan de Slikkerdijk bij Oudesluis. Gelegen in de Wieringerwaard. Een stellingmolen met lage stelling.

Omstreeks 1845 stonden er in de Zijpe twee korenmolens. De eerste aan de westzijde van de bocht in de Grote Sloot, tussen Schagerbrug en St. Maartensbrug, de tweede bij Petten aan de Hazedwardijk. Er was nog een derde korenmolen, genaamd De Vlieger, die net buiten de Zijpe stond, aan de noordzijde van de Slikkerdijk in de Wieringerwaard, op slechts een steenworp afstand van Oudesluis. Al deze molens zijn in de loop van de vorige eeuw afgebroken. De molen De Hoop in 't Zand, waarvan nu nog de romp aanwezig is, laat ik hier verder buiten beschouwing, omdat die pas in 1865 werd gebouwd. Eind 1848 kwam er een nieuwe koren- en pelmolen bij, die ten opzichte van De Vlieger aan de andere kant van Oudesluis stond, aan de Zijper Zeedijk. Van deze molen, die helaas maar kort bestaan heeft, was tot nu toe weinig bekend. In het boek “Rond de Hoge Sluis” van Ab Tiel, wordt niet voor niets over “de grote onbekende” gesproken. Die onbekendheid heeft mij ertoe aangezet eens dieper te gaan graven in de beschikbare archieven, om te proberen wat meer duidelijkheid te krijgen over de geschiedenis van deze molen en de mensen die er mee te maken hebben gehad.

Oudesluis in 1845.

Oudesluis was tot 1845 direct aan de zee gelegen. Het water van de toenmalige Zuiderzee stond tot aan de Zijper Zeedijk, die van Oudesluis in noordwestelijke richting tot aan het Noord-Hollandskanaal liep. Dat zou echter niet lang meer duren, want in 1845 werd al hard gewerkt aan de drooglegging van de Anna Paulownapolder. De Wieringerwaard, die bij Oudesluis aan de Zijpe en de Anna Paulownapolder grenst, was al drooggelegd in 1616. In Oudesluis woonden rond 1845 ruim 300 inwoners. De in dit artikel opgenomen kadastrale detailtekening van het gebiedje rond de brug werd omstreeks 1850 gemaakt. Met deze tekening, waarvan het origineel aanwezig is in het Zijper Museum, was ik bijzonder ingenomen, want zij geeft de precieze ligging van de huizen van de personen die een rol hebben gespeeld bij de komst van de nieuwe “Koorn- en Pelmolen”, waar dit artikel uiteindelijk over gaat. Zelfs de pleetjes die achter de huizen aan het water stonden, zijn op de tekening niet vergeten. In de verschillende huizen staan de namen vermeld van degenen die er toen woonden. Zo is duidelijk aangegeven dat zich rechtsonder het woonhuis annex bakkerij van de Weduwe Volkert Bakker bevond, met rechts daarnaast een wagenhuis en daarachter (aan het water) een graanpakhuis. In het derde huis vandaar naar links gerekend, op de hoek dus, lag het woonhuis van de gebroeders Köster. Ging men van daar over de brug, dan zag men meteen rechts het huis annex timmerwerkplaats van Pieter Schenk, de molenmaker.

Kadastrale detailtekening uit 1850 van Oudesluis. Rechts onder het wagenhuis met daarachter het graanpakhuis behorende bij de erfaast liggende bakkerij van Volkert Bakker. Naar links gaande, de woningen van achtereenvolgens: Klaas Metselaar, verwer (schilder) en glazenmaker, Dirk Leijen, winkelier, de gebroeders Köster, handelaars in manufacturen en Jan Slikker, kastelein. Over de brug meteen rechts het huis annex werkplaats van Pieter Schenk, de molenmaker. (coll. Zijper Museum)

Op de hoek tegenover het pand van de gebroeders Köster, lag het huis van kastelein Jan Slikker, waar in het vervolg van dit artikel enkele openbare verkopeningen worden gehouden onder leiding van notaris Siemers. Laat ik u eerst iets meer over deze mensen vertellen.

De familie Bakker, broodbakkers.

De familie Bakker was een echte broodbakkersfamilie, met aan het hoofd vader Volkert Bakker. Volkert was in 1791 in Stroe op Wieringen geboren. Hij trouwde in 1814 met Neeltje Kok uit Kolhorn en vestigde zich direct na het huwelijk in het aangegeven pand in Oudesluis. Het echtpaar kreeg in 1815 een dochter die maar een half jaar zou leven, en in 1817 een zoon, Jan geheten, die later bakker en

landman zou worden aan de Grote Sloot bij de Keinsmerbrug, op de stolphoeve die nu nog in het bezit is van de familie Bakker. Volkert's vrouw, Neeltje, overleed helaas al in 1819 op negenentwintigjarig leeftijd. In 1821 hertrouwde Volkert met Gerritje Govers uit St. Maarten. Uit dit tweede huwelijk werden negen kinderen geboren, waarvan er vier maar kort geleefd hebben. De overige vijf kinderen waren allen zonen, die ik hier even voor u op een rijtje zet:

Aarjen (Arie), geboren 16 november 1821; vestigde zich in Den Helder als grutter en grossier in wijnen en koloniale waren.

Foto van de Voorbuurt rond 1900, met op de voorgrond links het huis van de gebroeders Köster, dat in 1962 werd afgebroken. Het huis daarnaast, waarin in 1850 Dirk Leijen woonde, werd in 1894 herbouwd en wordt nu bewoond door mevrouw Kossen. Op de achtergrond het huis annex bakkerij van Volkert Bakker, dat nu is verbouwd tot showroom van de firma Kossen. (coll. Zijper Museum)

Cornelis, geboren 12 augustus 1827; later broodbakker te Oudesluis.

Sijbrand, geboren 11 maart 1831; later **korenmoleenaar en koopman**.

Pieter, geboren 14 november 1836; later broodbakker aan de Keinsmerbrug.

Simon, geboren 2 juni 1841; later broodbakker.

Volkert Bakker werd in 1845 ook nog tot Dijkgraaf van de Zijpe- en Hazepolder gekozen. Deze functie zou hij bekleden tot zijn dood in 1848, waarover later meer.

De bakkerij te Oudesluis was omstreeks 1846 niet “zomaar” een bakkerij. In de gevonden archiefstukken werd herhaaldelijk melding gemaakt van een “zeer buitengewoon belangrijke” bakkerij.

Volgens zeggen zou de bakkerij brood geleverd hebben ter bevoorrading van uitvarende schepen in Den Helder. Ook wordt gezegd dat vanuit deze bakkerij brood werd uitgevent in de stad Den Helder. Ik heb daar echter geen verdere bijzonderheden over kunnen vinden.

De gebroeders Köster, handelaren in manufacturen.

De gebroeders Bernhard Dietrich en Johann Reinbrand Köster, woonden in het bovengenoemde pand op de hoek, dat in 1810 gekocht was door Barend Köster, van ene Jan Kooij. Dit blijkt uit een acte, gepasseerd voor het toenmalige college van Schout en Schepenen in de Zijpe en Hazepolder. Barend zou een verbastering kunnen zijn van Bernhard. In ieder geval was het zo, dat de beide broers in 1846 hun manufacturenhandel dreven vanuit dit pand. Van oorsprong waren zij zogenaamde lappiespoepen; de naam die men had gegeven aan de rondtrekkende stoffenhandelaren uit Westfalen (Duitsland). Zij kwamen uit het plaatsje Berge, dat in een latere notariële acte werd aangeduid als “Berge, district Osna-brugge, amt Fürstenau, Koninkrijk Hannover”. Ik heb niet kunnen achterhalen, of deze gebroeders met vrouw en kinderen in Oudesluis hebben gewoond. Het is mij zelfs niet bekend, welke leeftijd zij hadden.

Indien u meer wilt weten over lappiespoepen, dan verwijs ik graag naar het boekje “Westfaalse Stoffenhandelaren in de Zijpe” van P. Dekker, dat u o.a. kunt vinden in onze verenigingsbibliotheek in het Zijper Museum.

Pieter Schenk, timmerman en molenmaker.

De eerder genoemde Pieter Schenk, was timmerman en molenmaker. Hij was geboren in Nieuwe Niedorp in 1806 en was getrouwd met Jannetje Fekke uit Opperdoes. Het echtpaar had zes kinderen en woonde in het genoemde huis bij de brug. Pieter Schenk had onder meer een tweetal poldermolens gebouwd in de Anna Paulownapolder. In 1845 kreeg hij opdracht tot het bouwen van “molen nummer 1” en op 26 juni 1846 werd de bouw van de kapitale watermolen bij de Knees voor de somma van f 23000 aan hem gegund. De grootte van dit bedrag duidt er op dat het hier een geheel nieuw te bouwen molen betrof.

Nu ik Oudesluis van toen en de betrokken personen aan u heb voorgesteld, gaat het eigenlijke verhaal

beginnen met de eerste aanvraag die werd ingediend tot het bouwen van een koren- en pelmolen op de Zijper Zeedijk.

Lappiespoepen zien brood in de wind.

Begin 1846 stuurden de gebroeders Köster een request aan Zijne Majesteit Koning Willem II, waarin zij vergunning vroegen tot het oprichten van een Koorn- en Pelmolen op de kruin van de Zijper Zeedijk, op een afstand van 190 ellen* vanaf de Oude Sluis gemeten.

* Waarschijnlijk bedoelde men hier meters. Nadat na de Napoleontische tijd de meter als lengtemaat was ingevoerd, bleven nog lange tijd de oude benamingen zoals el en roede in zwang. (zie ook later).

Dit request belandde via het Ministerie van Financiën, Afdeling Accijnzen, bij de Heer Staatsraad Gouverneur der Provincie Noord-Holland, die in maart 1846 zowel het gemeentebestuur van de Zijpe, als de Arrondissements Directeur der Directe Belastingen te Alkmaar om advies vroeg. Burgemeester Siemers liet toen onder meer het volgende antwoorden:

“Dat hetgeen de Adressanten aanvoeren ten aanzien van het getal der alhier aanwezige wind-korenmolens, van de uitgestrektheid der Gemeente en het ontbreken van een Pelmolen op een verwijderden afstand van de Oudesluis, overeenkomstig is met de waarheid, alsmede dat de Rekwestranten als solide en ter goeder naam en faam staande Ingezetenen alhier bekend zijn. Dat voorts zoodanige stichting als de Rekwestranten wenschen te ondernemen naar Ons inzien zeer bevorderlijk kan zijn aan het geryf der Ingezetenen vermits de Zijpe slechts twee korenmolens heeft waarvan de naast aan de Oudesluis gelegene op twee uren gaans van die plaats verwijderd is en het Noordelijk gedeelte van de Zijpe met een groot deel der naburige Gemeente Callantsoog, alwaar geene molen is, door dien afstand veel ongerijf ondervinden, terwijl het ontbreken van een Pelmolen in deze Gemeente voor vele Ingezetenen zeer lastig en kostbaar is en ook van die zijde de inwilliging van het verzoek wenschelijk is.”

Verder wees de burgemeester nog op de aanwezigheid van de Anna Paulownapolder, die al voor een groot deel was drooggemaakt. Als zich daar in de nabije toekomst de bewoners zouden vestigen, zou de komst van de nieuwe koren- en pelmolen ook zeker gewenst zijn.

Burgemeester Siemers verzweeg wijselijk de aanwezigheid van de korenmolen De Vlieger aan de oostzijde van Oudesluis, maar ja, die lag, zoals u intussen weet, in de Wieringerwaard.

Alles leek in het voordeel van de gebroeders Köster te pleiten, maar uiteindelijk werd middels een brief van de Minister van Financiën van 21 april 1846 bekend gemaakt aan de Heren Gedeputeerde Staten van de Provincie Noord-Holland, dat “Gelet op de adviezen van de H.H. Gedeputeerde Staten van de Provincie Noord-Holland en van den Heer Arrondissements Directeur der Directe Belastingen enz. te

Alkmaar, voorts gelet op het Koninklijk Besluit van de 11 April 1844 art. 62", niet in het verzoek van de gebroeders Köster "kon worden getreden."

De tweede aanvraag.

In januari 1848 werd echter opnieuw een poging gedaan om een vergunning te krijgen tot de bouw van een Koren- en Pelmolen op de Zijper Zeedijk, doch nu op een afstand van 500 ellen vanaf de Sluis gemeten. Het verzoek werd ingediend op naam van Sijbrand Bakker, de 17-jarige zoon van Volkert Bakker, broodbakker te Oudesluis, ook nu weer in de vorm van een request, direct aan Z. M. de Koning gericht. Iets later, op 1 februari, zond Sijbrand een gelijklopend verzoek aan de Dijkgraaf en Heemraden van de Zijpe- en Hazepolder.

Het verzoek aan Z. M. de Koning, kwam weer via het Ministerie van Financiën bij de Gouverneur in Haarlem terecht. Deze vroeg het gemeentebestuur van Zijpe en de Arrondissements Directeur der Directe Belastingen te Alkmaar opnieuw om advies. De Burgemeester schreef in zijn antwoord onder meer dat de Gemeente Zijpe op dat ogenblik ongeveer 4000 zielen telde en slechts over een enkele koren-molen beschikte en niet over een pelmolen. Hij schreef verder: "Dat hier vele broodbakkers gevestigd zijn en vele particulieren onbelaste granen tot beestenvoeder doen malen, terwijl bovendien eene groote hoeveelheid gort van gerst en haver wordt geconsumeerd, hetwelk thans van elders moet worden aangevoerd." De burgemeester noemde verder weer het belang voor de Anna Paulowna Polder en dat "reeds het Westelijk deel van denzelven door een niet onaanzienlijk getal personen bewoond wordt."

Kortom, het gemeentebestuur was ook nu weer duidelijk voor de komst van de nieuwe molen.

De Gouverneur was echter niet zo gauw tevreden. Het eerdere verzoek van de gebroeders Köster lag blijkbaar nog vers in het geheugen. Hij vroeg daarom in een brief van 3 februari om een verdere toelichting. Burgemeester Siemers had intussen contact opgenomen met een van de gebroeders Köster, die liet weten dat hij en zijn broer van plan waren Oudesluis te verlaten om zich weer in Hannover in Duitsland te vestigen. Zij bleken niet meer geïnteresseerd te zijn in de bouw van de molen. De Gouverneur wilde ook weten hoe dat nu zat met die enkele koren-molen binnen de gemeente, want in 1846 had de burgemeester nog geschreven dat er binnen de Zijpe twee korenmolens stonden. De burgemeester legde uit, dat de tweede molen "ofschoon op Zijpschen bodem, is geplaatst binnen de bedijking, welke het Dorp Petten in zich bevat en die molen, wat de dienst en het gebruik betreft alzoo meer wordt beschouwd als eene Pettensche dan wel als Zijpsche molen, ofschoon ook een gedeelte der Ingezetenen uit dat gedeelte der Gemeente hetwelk in de nabijheid der gemeente Petten gelegen is, van dien molen gebruikt maakt." De Gouverneur vroeg aan de Arrondissements Directeur der Directe Belastingen te Alkmaar, op welke gronden de aanvraag van de gebroeders Köster twee jaar eerder werd afgewezen. De Directeur wist niet

welke argumenten toen hadden geleid tot de afwijzing. Hij schreef, dat er indertijd wel enige bedenkingen waren tegen de nabijgelegen bakkerij, of liever gezegd de persoon van de broodbakker Volkert Bakker, die een rol zouden kunnen hebben gespeeld bij de beslissing. Hij schreef letterlijk in zijn brief van 2 maart 1848 het volgende:

"Wel zijn indertijd dezerzijds eenige bedenkingen geopperd tegen de daarstelling van den bedoelden Molen, op nog geen Twee honderd Ellen Afstand van de aan de Oudesluis te Zijpe, bestaande zeer buitengewoon belangrijke broodbakkerij, die steeds veel vermoeden heeft gewekt tot het plegen van kwade praktijken, en waarover altijd veel sprake was, en die daarenboven reeds eenen koornmolen op even weinig, en misschien op nog minder afstand in hare nabijheid had (de Vlieger!), en dat reeds daardoor de gezegde bakkerij, ofwel de handeligen van den Bakker eene aanhoudende, ten plattenlande moeilijke, surveillance vorderden, maar of Zijne Excellentie den Minister op grond van die bedenkingen, het verzoek van de Gebroeders Köster, heeft afgewezen, kan ik UEd. Achtb., om bovengemelde reden, niet met eenige zekerheid opgeven."

U ziet dat Volkert Bakker bij de belastingdienst een twijfelachtige reputatie had. De Gouverneur wilde hierover ook van burgemeester Siemers nog een uitleg.

Nu wilde het toeval dat Volkert Bakker juist in die tijd, op 15 februari 1848, kwam te overlijden. Burgemeester Siemers haastte zich dan ook op 8 maart de Gouverneur te antwoorden:

"Dat de Zijper KoornMolen, waarvan het meerendeel der Ingezetenen gebruik maakt, is geplaatst in de bogt tussen de Schager- en SintmaartensBruggen aan de Zijper Vaart, nagenoeg in het middenpunt der Gemeente, en dat de Adressant Sijbrand Bakker is een zoon van wijlen de Heer Volkert Bakker, die aan de Oudesluis een buitengewoon belangrijke Bakkerij had, doch welke belangrijkheid door het onlangs voorgevallen overlijden van genoemden Volkert Bakker wel aanmerkelijk veel zal komen te verliezen."

Sijbrand Bakker kreeg tenslotte via het Gemeentebestuur te horen dat de Minister op 31 maart 1848 zijn goedkeuring had gehecht aan de plannen, met onder meer als voorwaarde, dat de molen binnen een jaar bedrijfsklaar diende te zijn. De molen kon nu dus eindelijk gebouwd gaan worden!

De herkomst van de Molen.

Op het moment dat ik mijn naspeuringen naar de geschiedenis van de molen begon, was het mij in het geheel nog niet duidelijk, welke molenmaker bij de bouw van deze molen betrokken was geweest. Ook was het niet bekend of de molen geheel nieuw was gebouwd of dat er gebruik was gemaakt van een molen die elders was afgebroken. Dat laatste gebeurde namelijk wel vaker, maar dan is er meestal weinig of niets over terug te vinden

in de beschikbare archieven.

Het plotselinge overlijden van Volkert Bakker op 15 februari 1848 was in dit opzicht een gelukkige bijkomstigheid. Het gevolg van dit overlijden was namelijk, dat er op 6 en 7 april van dat jaar een nauwkeurige Acte van Inventarisatie werd opgemaakt van alle bezittingen, uitstaande vorderingen en schulden van de overledene, door notaris Cornelis Siemers uit de Zijpe. (Cornelis Siemers was in die tijd behalve burgemeester ook notaris.) Volkert Bakker bleek in zijn leven, behalve de bakkerij en nog een aantal panden, vele hectaren grond en een aanzienlijke veestapel in de Zijpe te hebben vergaard. Later zou er een boedelscheiding plaats vinden, waarbij het bezit zou worden verdeeld onder zijn weduwe Gerritje Govers, zijn zoon Arie, die grutter was in Den Helder, zijn zoon Jan, die bakker was aan de Keinsmerbrug en de vier nog minderjarige kinderen, waaronder Sijbrand.

In de Acte van Inventarisatie staat vermeld: *“Hebbende de rekwiranten daarna verklaard dat tot den in dezen vermelde boedel nog is behorende de opstand van een molen te Wamel in Gelderland, doch waarvan geen bewijs in den boedel is gevonden.”* Tevens wordt genoemd, een schuld van f 2500 aan het polderbestuur te Wamel in Gelderland.

De genoemde opmerkingen brachten mij er toe contact op te nemen met de archivaris van de gemeente West Maas en Waal, waarvan Wamel nu deel uitmaakt. Deze verwees mij door naar het documentatiecentrum van de Historische Vereniging “Tweestromenland” te Wijchen (bij Nijmegen). Tot mijn

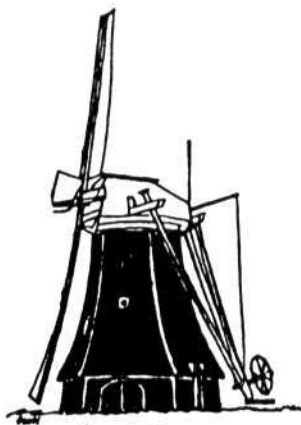
grote verrassing had deze vereniging al in 1981 een artikel gepubliceerd, geschreven door G.H. Keunen* van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, met als titel “Poldermolens uit de Molenpolder: St. Annamolen te Nijmegen en Beatrixmolen te Winssen”, waarin de molen die in de bovenstaande acte bedoeld wordt ook ter sprake kwam.

** De heer Keunen is de molendeskundige die o.a. voor de molens in Noord-Holland verantwoordelijk is. Hij is als zodanig in de Zijper molenwereld een goede bekende.*

In het artikel wordt de geschiedenis beschreven van de Molenpolder van Wamel, Dreumel en Alphen, gelegen in het Land van Maas en Waal. De uitwatering van de polder was sinds het begin van de 17e eeuw een probleem geweest bij hoge waterstanden van de rivieren. Gedurende grote delen van het jaar kon men de polder niet droog houden. In 1792 had men drie nieuwe schepadmolens laten bouwen, maar ook daarmee ging de afwatering van het poldergebied nog niet naar wens. Omstreeks 1815 brandde de Wamelse molen af. Pas in 1819 werd deze molen herbouwd en voorzien van een zogenaamd hellend scheprad. Omstreeks die tijd werden ook de twee andere molens uitgerust met deze nieuwe vinding, waarop kort daarvoor octrooi was verleend en waarvan men hoge verwachtingen had. De moeilijkheden werden hierdoor echter niet opgelost. Tenslotte besloot het polderbestuur in de zomer van 1845 definitief over te gaan tot de bouw van een stoomgemaal, dat zou worden uitgerust met een speciaal pompsysteem dat ontworpen was door ir. Fijnje van Salverda.

Grondzeiler of stellingmolen

De molen bij Petten en die aan de bocht van de Grote Sloot waren beide van het type grondzeiler. Bij zo'n molen kan de molenaar vanaf de begane grond de onderste wiek inklimmen om de zeilen voor te leggen. Ook de bediening van de vang (rem) en het draaien van de kap (kruien) gebeurt vanaf de begane grond. Tijdens het malen bevindt de molenaar zich in de molen ook op de begane grond, waar hij het meel in zakken opvangt en, afhankelijk van de draaisnelheid van de

Grondzeiler.

wieken, de afstand tussen de maalstenen regelt met de zogenaamde lichteboom. Vanaf zijn werkplek kan hij ook makkelijk even naar buiten lopen om eventuele weersveranderingen in de gaten te houden. Alles wat voor de bediening van de molen belangrijk is tijdens het malen, bevindt zich dus op de begane grond.

De stellingmolen kan men zien als een grondzeiler die op een verhoging is gebouwd. Waar bij de grondzeiler de begane grond is, is bij de stellingmolen de stelling, die vlak onder het wickenkruis als een balkon rond de molen is gebouwd. Tijdens het malen bevindt de molenaar zich op de maalzolder, die op stellinghoogte ligt. Door zijn grotere hoogte biedt de stellingmolen veel extra ruimte. Op de begane grond kon men vaak zelfs met paard en wagen in- en uitrijden om te lossen en te laden. De korenmolens waarvan hier sprake is, zijn allemaal zogenaamde buitenkruiers, waarvan de kap met het wickenkruis buiten de molen, vanaf de grond of de stelling, op de wind gedraaid wordt. Dit in tegenstelling tot de typisch Noord-Hollandse poldermolens, waarvan de kap binnen, op de kap- of kruizolder, gedraaid wordt. Dit zijn binnenkruiers.

Stellingmolen.

Dit gemaal heeft, nadat in de aanloopperiode enige kinderziekten waren verholpen, verder goed voldaan. Toen het stoomgemaal in 1847 definitief in gebruik was genomen, besloot het polderbestuur in de vergadering van zaterdag 11 november 1847 te Dreumel: "De molens tot publieke verkoop te brengen en zulks in de meest doelmatige couranten bekend te maken." Zo gebeurde het dat een advertentie verscheen in o.a. De Oprechte Haarlemsche Courant van zaterdag, 27 november 1847. De openbare verkoping zou plaats vinden op 11 december 1847.

Fragment van topografische kaart "Rhenen", blad 39, schaal 1:50000, waarop zowel de Wamelsche Watermolen als de pas in gebruik genomen "Stoom-Watermolen" staan aangegeven. De kaart werd verkend in 1847 en gegraveerd in 1850. (coll. Rijksdienst voor de Monumentenzorg)

Uit het genoemde artikel van G.H. Keunen blijkt verder, dat van de drie verkochte molens de Oudendijkse molen terecht kwam in Nijmegen en sindsdien St. Annamolen heet. De tweede molen, de Alphense molen, is zeer waarschijnlijk in Winssen terecht gekomen. De derde molen, de Maasdijkse of Wamelse molen, werd gekocht door ene Pieter Schenk, molenaar te Oudesluis in Noord-Holland. Keunen trekt de voor de hand liggende conclusie, dat de molen waarschijnlijk zal zijn ingezet bij de bemaling van de Anna Paulownapolder.

Achteraf is echter toch duidelijk geworden, dat Pieter Schenk de molen uit Wamel in opdracht en voor rekening van Volkert Bakker heeft gekocht, met de bedoeling deze als koren- en pelmolen op de Zijper Zeedijk weer op te bouwen. Tijdens de openbare verkoping van de molens op 11 december 1847 slaagde hij er in de Wamelsche molen voor f 2345,- te kopen. Tevens kocht hij een losse houten borstroede (wiekbalk), die aan één eind al van hekwerk was voorzien, voor f 160,-.

De betaling van de koopsom moest voor 1 mei 1848 geschieden en de molens moesten voor 1 juni 1848 van de respectieve erven zijn verwijderd. De molens mochten niet verder worden afgebroken dan "tot hoogte der erven waarop zij stonden, tot aan de bal-

Her Bestuur van den Molen-Polder van WAMEL, DREUMEL en ALPHEN, Polder-District Maas en Waal, Provincie Gelderland, zal op Zaterdag den 11den December 1847, voormiddags om 10 ure, bij de Wed. C. van Grujthuijzen, te Dreumel, in het openbaar verkoopen:

De OPSTAND van drie kapitale WATERMOLENS, met hellende Schepraderen, benevens nog afzonderlijke nieuwe MOLENROEDEN en MOLENAS, goed onderhouden, welke, ten gevolge van het welslagen van het in dezen Polder daargestelde Stoomgemaal, naar de uitvinding van den verdienstelijken Ingenieur Hijze, zijn onbruikbaar geworden.

Dezelve kunnen dagelijks bezigtigd worden, en de aanwijzing geschieden door de Machinisten aan de Stoommachine te Dreumel, alwaar acht dagen voor den verkoop de condities en voorwaarden zullen ter lezing liggen.

Het Bestuur van voornoemden Polder, BRANDTS VAN DOESBURG, President, H. VAN BEERS, Secretaris.

De advertentie in de Oprechte Haarlemsche Courant van zaterdag, 27 november 1847 (Stadsbibliotheek Haarlem).

ken der vloer." Beschadiging van het achterblijvende metselwerk bij het verwijderen van het scheprad zou worden bestraft, dus men moest met de nodige zorg te werk gaan.

Het ligt voor de hand te concluderen dat de onderdelen van de gesloopte Wamelsche molen over het water naar Oudesluis zijn vervoerd, vòòr 1 juni 1848. Om van deze molen een koren- en pelmolen te maken, moest Pieter Schenk in het interieur vanzelfsprekend nog de nodige aanpassingen maken. Of hij hiervoor ook tweedehands onderdelen heeft gebruikt is niet bekend. De volgende advertentie werd gevonden in de Oprechte Haarlemsche Courant van 27 september 1845, maar of die iets met de bouw van deze molen te maken heeft, is niet duidelijk geworden.

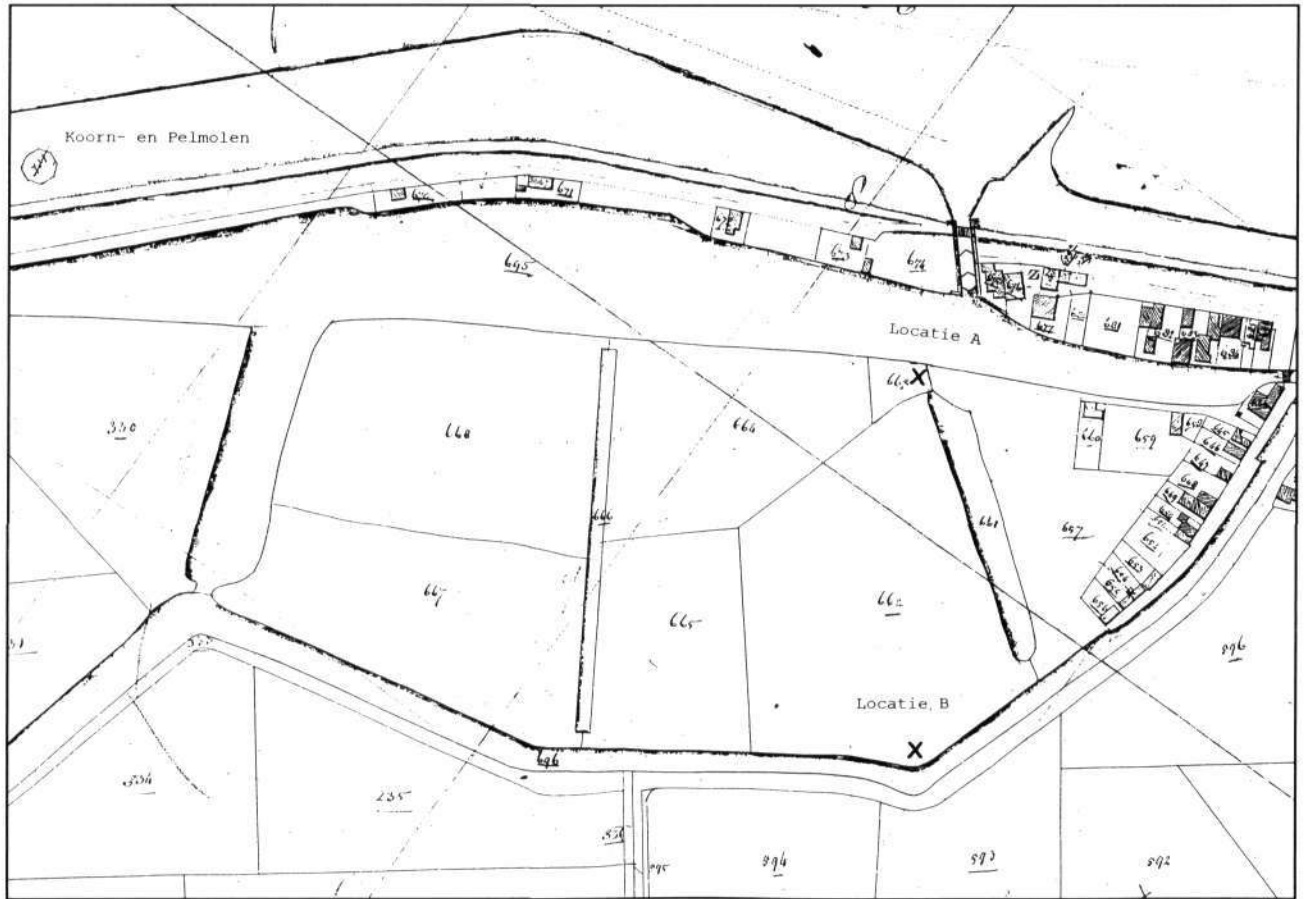
WORDT TE KOOP GEVRAAGD

*betzij geheel of gedeeltelijk,
een PEL-WERKTUIG.*

*Adres met franco Brieven onder Letter Z.,
bij de Wed. J. C. HONIGH,
Boekhandelaressen aan de Schagerbrug in de Zijpe.*

De bouw van de molen.

Overeenkomstig de aanvraag lag het in de bedoeling de molen te bouwen op de kruin van de Zijper Zeedijk, op 500 ellen vanaf de sluis gemeten. Ab Tiel schrijft hierover in zijn boek "Rond de Hoge Sluis", en hij gaat uit van de voor de hand liggende veronderstelling dat de molen aan de Zijperzijde van de dijk moet hebben gestaan. Op die plaats is echter niets meer te vinden dat wijst op de vroegere aanwezigheid van de molen. Uit gegevens die ik in het Kadaster te Alkmaar vond, werd echter duidelijk dat de molen niet op 500 ellen (= 345 m), maar op 500 meter (zie eerdere voetnoot) van de sluis werd gebouwd, en aan de Anna Paulownakant van de dijk. Hierover later meer.

Deel van de eerste kadastrale kaart die ooit van Oudesluis en omgeving is gemaakt. De kaart dateert van ca. 1830. De plaats van de koorn- en pelmolen en van de later gebouwde watermolen zijn aangegeven met een kruisje. De watermolen stond oorspronkelijk vanaf 1853 in locatie A en verhuisde (waarschijnlijk) rond 1880 naar locatie B.

Sijbrand Bakker kreeg de benodigde grond waarop de molen zou worden gebouwd van het polderbestuur in erfpacht. Hoewel de molen al vanaf begin 1849 in bedrijf was, werd pas op 12 augustus 1851 door notaris Abraham Pieter de Lange te Schoorl-dam een acte van erfpacht opgemaakt. Het stukje grond werd kadastraal aangeduid als Sectie A, nummer 727 en had een oppervlak van 2 roeden, 90 ellen. U ziet hier weer het merkwaardige gebruik van de eenheden roede en el, want men bedoelt hier 2 are 90 centiare ofwel 290 m². De erfpacht bedroeg f 5 per jaar. Er werd in de acte uitdrukkelijk vermeld, dat er op de dijk, behalve de molen, geen verdere betimmeringen of beplantingen mochten worden aangebracht zonder toestemming van de Dijkgraaf en Heemraden van de Zijpe en Hazepolder.

In de verleende bouwvergunning werd gesteld dat de molen uiterlijk op 31 maart 1849 in gebruik diende te zijn. In een brief die Sijbrand Bakker op 22 augustus 1848 naar het polderbestuur zond, vroeg hij toestemming om met de bouw van de benodigde fundering zo spoedig mogelijk te mogen beginnen. Toen de molen begin 1849 bedrijfsklaar was, werd Sijbrand juist 18 jaar. Hij zal ongetwijfeld een ervaren korenmolenaarsknecht in dienst hebben moeten nemen om de molen op een goede manier in bedrijf te stellen en te houden.

Hoe het verder ging.

Burgemeester Siemers had in zijn laatste brief aan de Gouverneur al aangegeven, dat met de dood van Volkert Bakker de bakkerij weleens aan belangrjkheid zou kunnen inboeten. De weduwe Bakker (die inmiddels stond ingeschreven bij de gemeente als brood- en beschuitbakkerin) en haar 21-jarige zoon Cornelis, probeerden de bakkerij zo goed mogelijk draaiende te houden en het laat zich aanzien dat zij daarin slaagden.

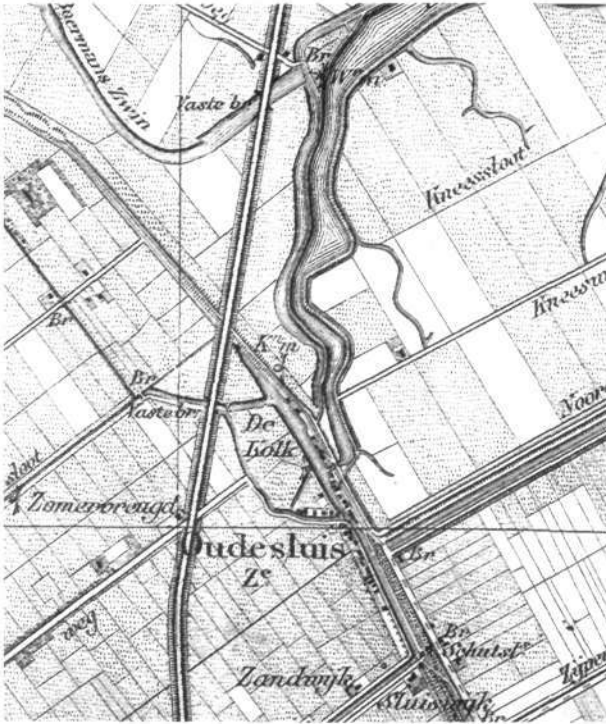
Toen ongeveer een jaar na de dood van Volkert Bakker de boedelscheiding plaats vond, ontving de weduwe, Gerritje Govers, in totaal voor een bedrag van fl. 47735,04 aan onroerend goed en contanten. De kinderen, onder wie Sijbrand, kregen elk een bedrag van fl. 5966,88.

In de daarop volgende jaren vonden de volgende persoonlijke gebeurtenissen plaats:

Sijbrand's broer, Cornelis, trouwde op 4 mei 1850 met Maartje Kaan uit Wieringerwaard. Het jonge echtpaar vestigde zich bij de bakkerij, zodat Cornelis zijn moeder kon blijven helpen. Op 12 augustus 1851 werd hun eerste kind, genaamd Volkert, geboren. Sijbrand zelf trouwde op 26 oktober 1850 met Klaartje Oostindie uit Koog aan de Zaan. Een maand daarna werd hun eerste kind al geboren.

De gebroeders Köster verlieten Oudesluis in 1852. Op 24 mei 1852 werd het pand waarin zij woonden,

Fragment van topografische kaart "Medemblik", blad 14, schaal 1:50000, waarop de Koorn- en Pelmolen en ook de kleine watermolen zijn ingetekend. Deze kaart werd verkend in 1858 en gegraveerd in 1863. De spoorlijn is op de kaart al aangegeven, ofschoon pas op 17 januari 1862 aan de Ingenieur der Staatsspoorwegen te Alkmaar toestemming werd verleend om "den Zipschen Dijk te doorsnijden". (coll. Rijksdienst voor de Monumentenzorg)

dat kadastraal bekend stond onder Sectie A, nummer 686, verkocht door Hermann Bernhard Köster, van beroep koopman, wonende te Berge, aan Bernhard Wilhelm Schlüter, van beroep koopman en winkelier, wonende aan de Oude Sluis in de Zipe voor de somma van fl. 1000. Het pand was al aanvaard op 1 mei 1852. De nieuwe eigenaar zal ongetwijfeld weer een stoffenhandelaar geweest zijn, die oorspronkelijk uit Berge of omgeving kwam.

In 1853 was Pieter Schenk genoodzaakt zijn huis en werkplaats openbaar te verkopen. De verkoop vond plaats op 9 maart 1853 ten huize van kastelein Jan Slikker, onder leiding van notaris Siemers en in aanwezigheid van deurwaarder Pieter Johannes Zipp. Na opbod en afslag werd het perceel voor de somma van fl. 2664 toegewezen aan **Sijbrand Bakker, koorn- en pelmolaenaar te Oudesluis**. Zijn voogd Cornelis Bakker was medeondertekenaar van de acte. Het gekochte perceel stond bij het kadaster bekend als Sectie A, nummer 644.

Plannen voor een tweede molen.

Op 17 mei 1853 stuurde **Sijbrand** een brief naar het polderbestuur met het verzoek een watermolen te mogen plaatsen op een stuk land dat zijn eigendom was en dat voor het grootste deel van het jaar onder water stond. Hij zou het overtollige water willen uitmalen op "De Poel". Iets eerder had hij al een zelfde verzoek gericht aan Z. M. de Koning, dat weer de bekende procedure volgde. De aanvraag omvatte niet alleen de bouw van een watermolen. Het bleek dat

hij de molen tevens wilde inrichten tot het malen van "mostaard en havergort". Inmiddels had burgemeester Van Doorn van burgemeester Siemers overgenomen. Het gemeentebestuur had geen bezwaar tegen de bouw van de nieuwe molen. Waarschijnlijk wilde de Arrondissements Directeur der Directe Belastingen te Alkmaar niet toestaan dat **Sijbrand** in feite een grutterij en mosterdfabriek wilde vestigen in Oudesluis, want de Minister van Financiën keurde de plannen uiteindelijk niet goed. **Sijbrand** deed nog een tweede poging om zijn plannen gerealiseerd te krijgen door een verzoek direct te richten aan de Gouverneur in Haarlem. Ook dit verzoek werd niet gehonoreerd. Uit de desbetreffende brieven van de burgemeester aan de Gouverneur blijkt wel dat de eerste van mening was dat de uitbreiding van de activiteiten van de koorn- en pelmolaenaar, voor hem en zijn gezin een welkome vermeerdering van bestaansmiddelen zou betekenen. Hieruit zou men misschien al kunnen afleiden dat de inkomsten uit de molen te wensen overlieten. **Sijbrand** mocht de nieuwe molen wel bouwen, maar dan uitsluitend om het overtollige water uit te malen op De Poel. Het bedoelde land was op het moment van de aanvraag nog in het bezit van zijn moeder. Het betrof hier de gezamenlijke percelen Sectie A, nummers 662 tot en met 668, die op de kadastrale kaart van ca. 1830 (zie pag. 9) zijn aangegeven. De molen werd geplaatst op perceel nummer 663 (locatie A). Op de topografische kaart ziet men hem ook aangegeven iets schuin rechts onder de laatste k van De Kolk. Omstreeks 1880 werd de molen – aangenomen dat het nog dezelfde is – om praktische redenen verplaatst naar de zuidkant van perceel

De tweede molen (locatie B) in zijn nadagen. De functie is al overgenomen door de elektrische pomp rechts, die het overtollige water via een houten goot over de kade pompt. (coll. mevr. G. Friks-Bos)

Malen en pellen

(zie de schoolplaat op de omslag)

In een korenmolen wordt het graan tussen twee molenstenen gemalen. De onderste maalsteen, de zogenaamde ligger, ligt vast in de steenkuip. De bovenste steen, de looper, wordt door de molen in een draaiende beweging gebracht. Beide stenen hebben op de naar elkaar toe gerichte zijde een stelsel van gekromde groeven, genaamd het scherpsel. In het midden van de looper bevindt zich het kropgat, waardoor het te malen graan via een kaar en een schoe of schuddebak geleidelijk wordt aangevoerd. Het scherpsel zorgt er voor dat het graan tussen de stenen naar buiten beweegt en tot (volkoren)meel wordt vermalen. Het meel wordt in de buitenrand van de kuip opgevangen en door een opening afgevoerd.

De afbeelding van het interieur van een korenmolen, afkomstig van een oude schoolplaat van de befaamde tekenaar Cornelis Jetses, geeft u een prachtig overzicht van wat er zoal op de steenzolder (waar de molenstenen zich bevinden) van zo'n molen - in dit geval een stellingmolen met gemetselde romp- te zien was. U ziet dat een van de steenkuipen is geopend en dat een molaarsknecht bezig is met het scherpen (billen) van een maalsteen, een karwei dat het nodige vakmanschap vereist.

De kwaliteit van het meel is zeer belangrijk. Het beroep van korenmolenaar is niet voor niets een ambacht. Tijdens het malen kijkt de molenaar regelmatig naar het uitstromende meel en laat het af en toe door zijn hand gaan, om de temperatuur en de kwaliteit te controleren. De molen die het onderwerp van dit artikel vormt, was

behalve koren- of meelmolen ook pelmolen. Het pellen is een bewerking die gerst ondergaat om er gort van te maken. Het buitenste schilletje (dop) wordt in dat geval van de graankorrel verwijderd en in een luchtstroom van de gort gescheiden. Een koppel pelstenen bestaat eveneens uit een looper en een legger, maar er wordt tussen deze stenen niet gemalen. De looper is dikker en van een zachtere steensoort dan die van de maalstenen, en hij is aan de onderzijde van een zestal windkerven (diepe inkervingen) voorzien. De kuipwand bestaat uit geperforeerd blik, waarvan de gaatjes aan de binnenzijde scherpe, opstaande randen hebben. Die binnenwand zou men kunnen zien als een grote cirkelvormige rasp. Als de gerst op de looper terecht komt, wordt zij over het bovenvlak van de steen naar buiten geslingerd en belandt vervolgens in de nauwe ruimte tussen de looper en het kuipblik. De buitenzijde van de looper en de scherpe randen van het blik zorgen voor het pellen van de korrel. In een zogenaamde waaierkast wordt daarna de gort van de doppen gescheiden. In de Zaanstreek waren in 1880 nog 44 pelmolens in vol bedrijf. Verspreid over het land stonden ook nog vele pelmolens. In of bij sommige dorpen zag men wel gecombineerde koren- en pelmolens, maar die waren uitsluitend bedoeld om in een plaatselijke behoefte te voorzien. Alleen in de noordelijke provincies is er nog een gering aantal bewaard gebleven. Het zou te ver voeren u in detail uit te leggen hoe een koren- of pelmolen werkt, maar ik hoop u hiermee toch een indruk te hebben gegeven van wat er in zo'n molen gebeurt.

nummer 662 (locatie B). Van deze betrekkelijk kleine molen, die slechts een vlucht (spanwijdte van de wieken) had van naar schatting 7 à 8 meter, bestaan enige foto's waarvan wij er hier een hebben afgedrukt. De foto toont de molen, waarvan het lijf met houten planken was gedekt, in zijn nadagen. Op het moment dat de foto gemaakt werd, had de elektriciteit z'n intrede al gedaan. De bovengrondse kabel voorziet een elektrische pomp die de functie van de molen inmiddels heeft overgenomen van energie. Het molentje is omstreeks 1920 gesloopt. Voor de volledigheid wil ik nog vermelden, dat men de molen zeker in een andere vorm - groter, of staande op een schuur - zou hebben gebouwd, als hij tevens als grutters- en mostermolen had moeten dienen.

Overpad.

In het archief van het polderbestuur van de Zijpe- en Hazepolder zijn nog enkele brieven te vinden van Sijbrand, gedateerd 25 februari 1854 en 1 mei 1855, waarin hij zich beklagde over de nieuwe pachter van het land langs de dijk, die hem geen vrij overpad naar zijn koren- en pelmolen wilde toestaan. Het polderbestuur bemiddelde in deze kwestie en de molen kon verder ongestoord in bedrijf blijven.

De molen krijgt een nieuwe eigenaar.

Het was het weer even stil rond de bakkerij en de molen tot 1856, want op 22 september van dat jaar stierf Cornelis Bakker op 29-jarige leeftijd. Zijn vrouw, Maartje Kaan, bleef achter bij haar schoonmoeder, Gerritje Govers. De twee weduwen moesten nu met de hulp van waarschijnlijk een of meer knechts de bakkerij in bedrijf zien te houden. Het werd echter binnen een half jaar daarna nog moeilijker toen op 20 februari 1857 Gerritje Govers op 58-jarige leeftijd kwam te overlijden. Het lijkt er op dat Sijbrand Bakker na de dood van zijn moeder en de daarop volgende boedelscheiding, besloot te stoppen met de molen en Oudesluis te verlaten. Zijn financiële positie zag er op dat moment niet slecht uit. Ondanks het feit dat hij de molen en het vroegere huis annex werkplaats van Pieter Schenk bezat, bleek dat op het ogenblik dat zijn moeder overleed, hij haar nog maar f 3174,14 verschuldigd was. Uit de nalatenschap van zijn moeder kreeg hij voor f 4200 aan land, waaronder de eerder genoemde percelen Sectie A, nummers 662 tot en met 668, en nog eens f 4960 aan contanten. Hij wist toen waarschijnlijk al, dat zijn schoonzuster, Maartje Kaan, de bakkerij niet in haar eentje wilde

blijven beheren. Hij verzocht daarom notaris Cornelis Siemers de molen openbaar te verkopen.

De verkoping vond op 20 april 1857 plaats, ten huize van kastelein Jan Slikker in het bijzijn van deurwaarder Pieter Johannes Zipp. Als voorwaarde werd gesteld, dat de koper behalve de molen, ook de daarin aanwezige gereedschappen en goederen moest overnemen, zijnde:

twee nieuwe hijsblokken met een sijn, leggers voor het keeren van steenen met toebehooren, twaalf stuks bilhamers, drie banken en twee drievoeten, houten schalen met balans en gewigt, gereedschappen voor de pelsteen, drie lampen, een tafel en twee stoelen, twee ijzeren kaarroosters, een oude schoe, een lessenaar, twee ziften van kalfsvel, negen ponden snarentouw, een slijpsteen, een kippenhok, een zware handmoker, een kaapstand om de pelsteen te hijschen, twee losse hijsblokken, een stofvat, drie losse opzetters van de karen, een stilliggende pelsteen, een kruiketting en vier bezetkettings, vier molenzeilen, twee koevoeten, een moerdraaijer, een steenketting, twee maten en eenige andere kleine gereedschappen voor al hetwelk de koper tegelijk met, boven en behalven de koopsom zal moeten betalen Driehonderdvijftig Gulden.

Bij opbod en afslag werd de molen voor de somma van f 10208,30 verkocht aan Klaas Albertszoon Kaan, landman in de Wieringerwaard, ten behoeve van zijn minderjarige zoon Frederik Kaan, zonder beroep, ten zijnen huize woonachtig. Klaas Albertszoon Kaan was de vader van Maartje Kaan, de jonge weduwe van Cornelis Bakker.

Zijn zoon Frederik, die ten tijde van de verkoop van de molen 20 jaar oud was, had verkering met zijn nicht Pietertje Kaan uit Callantsoog, dochter van Rens Albertszoon Kaan.

Dagboek.

Klaas Albertszoon Kaan hield indertijd een dagboek bij dat nog in bezit is van de familie Kaan. De dagboekfragmenten zijn beschikbaar gesteld door Lidy Kaan-Blaauboer te Anna Paulowna. In dit dagboek schreef hij over de molen onder meer het volgende:

“Een zeer buitengewoon omstandigheid had op den 20sten April plaats. door het afsterven van de Wed. Folkert Bakker zoude op den avond van dien dag de koorn en pelmolen aan de Oude Sluis worden verkogt: op den morgen van dien dag spreekt Broeder Rens met mij over dat Pand: daar mijnen zoon Fredrik met zijne dochter Pietertje verkeerde: en dit Pand voor eene zeer verminderde waarde zoude worden gegund zoo beslooten wij dien zaak voor Fredrik aan te koopen het welk tegen eene som van ongeveer 10.000 guldens wierd genomen en reeds den 24sten Mei huwden de jongelieden.”

Het jonge echtpaar vestigde zich in het huis naast de bakkerij.

Klaas Bakker (geen familie van de andere Bakkers), molenaarsknecht, geboren in Oudcarspel, maar het laatst woonachtig in Haarlem, kwam bij Frederik in dienst.

Maartje Kaan, de weduwe van Cornelis Bakker, hield de bakkerij nog korte tijd in bedrijf, maar zij had intussen een zekere Tinkelenberg leren kennen, met wie zij eind 1858 besloot te trouwen. Het echtpaar vestigde zich daarna in Medemblik. De bakkerij werd verkocht aan haar vader, Klaas Albertszoon Kaan, ook nu weer ten behoeve van zijn zoon Frederik. Hij schreef hierover het volgende in zijn dagboek:

“Ook Fredrik zal waarschijnlijk O! ramp de Bakkerij aanvaarden van de Wed. C. Bakker / dus van zijne behuwd zuster Maartje Kaan. / Alles doet mij soms duizelen wanneer ik denk hoe alles weder terecht moet komen. was mijne toestand anders, dan dit zij zoo. rijk! ben ik nooit geweest, en zal het welligt nimmer worden, als de Goede Hemelsche Vader ons maar behoeve voor Rampen en wij mogen blijven die wij zijn geweest tot hier toe! dan hebben wij alle stof tot dankbaarheid.”

Frederik had toen dus zowel de molen als de bakkerij. Hijzelf moest zich waarschijnlijk vanaf dat moment meer met de bakkerij bezighouden en de molen aan zijn knecht overlaten.

Frederik Kaan op ongeveer veertigjarige leeftijd. (Collectie Mevrouw Lidy Kaan-Blaauboer)

Brand!

De vrome wens die Klaas Albertszoon Kaan in het laatstgenoemde dagboekfragment uitte, werd klaarblijkelijk niet verhoord, want in het najaar van 1859 sloeg het noodlot toe. Klaas Albertszoon Kaan bericht hierover in zijn dagboek als volgt:

“De weersgesteldheid van het najaar was zeer goed tot den 22 October, des namiddags van dien

dag was het zagt broeijig weer. des avonds ten zeven Uren kreegen wij een allervreeschelijksch onweer vergezeld van Hagel Sneeuw en de allervreeschelijksche Bliksem schigten welke ledige ruimten door de zwaarste donderslagen wierden gevuld. ongeveer ten negen Uren trof den Bliksem den Kooren en Pelmolen van onzen zoon Fredrik!

In een tweede dagboek, waarin hij de meer zakelijke dingen bijhield, verwoordde hij het als volgt:

“Door één menigvuldige bliksem schigten wierd de koorn en pelmolen van Frederik getroffen, en in één oogwenk in vlammen gezet. Dezelve was voor brandschade wel verzekerd, maar te gering, daar het inventaris niet was verzekerd, even min zijn in de molen bevinde graan.”

In de Heldersche en Nieuwedieper Courant van 25 oktober 1859 stond het volgende bericht:

In den avond van de 22sten is het onweder in een graanmolen aan de Oude Sluis, niet ver van Schagen, geslagen, en is deze met al wat daarin was verbrand. In de veronderstelling dat de brand veel digter bij het Nieuwe Diep plaats had, waren de equipagien van Zr. Ms. fregat Wassenaar en van het russische stoomschip Olaff, in weerwil van het stormweder, uitgerukt om hulp te bieden.

Gevolgen van de brand.

In het boek “De Zijpe”, deel II van J. Bremer staat een “brandbrief” afgedrukt, die werd teruggevonden in het archief van de gemeente Zijpe. De inhoud van die brief luidt als volgt:

Aan het Gem. Bestuur,

Geeft met gepaste eerbied te kennen, Klaas Bakker Jz., van beroep Koornmolenaar wonende aan de Oude Sluis, dat hij door het verbranden der Meel- en pelmolen, toebehorende aan den Heer F. Kaan, broodbakker aan de Oude Sluis, hierdoor het grootste gedeelte zijner bezittingen door de brand heeft verloren, dat hij zodoende een bangen winter tegemoet ziet, dat hij geen raad weet weder aan zijne goederen te komen, en eenigsints toegerust te zijn voor de naderende koude.

Is het dat hij zich nederig en onderdanig tot UEd. Achtb. wendt, met het vriendelijk verzoek om in de gemeente Zijpe eene Collecte te mogen doen, om zodoende weder in het bezit van zijne goederen te geraken, en in eerste behoefte te voorzien, - zijn geheele hoop is op UEd. Achtb., - In hope dat UEd. hierop gunstig moogt Adviseeren.

Oudesluis, 5 November 1859

Uit deze brief zou men haast geloven, dat de knecht met vrouw en kind in de molen huisde. Tot nu toe was er niets dat duidde op de aanwezigheid van een woning in de molen, maar het zou kunnen zijn dat er een eenvoudige woongelegenheid op de begane grond was aangebracht. De gedupeerde Klaas vertrok met vrouw en kind uit de Zijpe op 6 februari 1860 met bestemming Oudcarspel.

Sijbrand Bakker verkocht op 2 juni 1859 het huis annex werkplaats, dat hij eerder van Pieter Schenk had gekocht, alsmede het land dat hij van zijn moeder had geërfd. Het geheel werd gekocht door Cornelis Zeeman Gerritszoon, landman te Oudesluis. Uit de transportacte bleek voor het eerst het bestaan van het poldermolenkje op perceel Sectie A, nummer 663. Sijbrand en zijn vrouw en kinderen (4 dochters) verlieten de Zijpe op 5 november 1859 en vestigden zich in Den Helder.

Frederik Kaan had, zoals zijn vader verzuchtte, na de brand van zijn koren- en pelmolen de bakkerij gelukkig nog. De molen werd nooit meer herbouwd. Op 11 februari 1860 diende hij een verzoek in tot opruiming van de molenresten en opheffing van de erfpacht. In mei van het jaar daarop verzocht hij nogmaals tot opheffing van de erfpacht. Het is merkwaardig dat deze pas officieel werd beëindigd op 12 oktober 1869.

Frederik bleef bakker te Oudesluis tot 8 november 1870, waarna hij en zijn vrouw en kinderen (4 dochters en 2 zonen) zich in de Anna Paulownapolder vestigden.

Luchtfoto van 1938 waarop de afritten naar de molen nog te herkennen zijn. De plaats waarop de molen heeft gestaan is met een kruisje aangegeven. (foto Topografische Dienst te Emmen)

Wat is er nog terug te vinden?

Toen eenmaal bekend was waar de molen gestaan moet hebben (op 500 meter in plaats van 500 ellen vanaf de sluis gemeten), was het ook eenvoudig de “littekens” in het dijktaalud terug te vinden. Nu nog zijn de afritten naar de molen te herkennen in het aanwezige grasland. Op de hierbij afgedrukte luchtfoto van 1939, zijn deze afritten ook te zien.

De Archeologische Werkgroep Schagen, onder leiding van Frans Diederik, werd bereid gevonden op de bewuste plaats te gaan graven, om te zien of er nog iets van het fundament van de molen was terug te vinden. Met toestemming van het Hoogheemraadschap van Uitwaterende Sluizen in Hollands Noorderkwartier te Edam en de pachter van het desbetreffende land, de heer Broersma, werd eind juni een begin gemaakt met de graafwerkzaamheden.

Er werden aanvankelijk veel puin en verbrandingsresten gevonden, maar op de tweede zaterdagochtend dat we daar bezig waren, stuitte we op het eigenlijke metselwerk van het fundament. Verder werden er ook nog scherven gevonden van aardewerk kookpotten en kannen, die zouden kunnen wijzen op bewoning van de molen. De hierbij afgedrukte maatschets toont de ligging en de afmetingen van het achtkantige metselwerk, dat tot ruim 1,5 meter diepte in de grond ligt. De afmeting van 12 meter, over de tegenover elkaar liggende penanten gemeten, is betrekkelijk groot. De oorspronkelijke molen uit Wamel was tamelijk fors, want de vlucht (spanwijdte van de wieken) moet ongeveer 26 meter geweest zijn. (De meeste Zijper molens hebben een vlucht tussen 18 en 24 meter.)

Blootlegging van het fundament van de molen: een penant met de aanzet van de veldmuren. (foto C. Otter)

Dat de molen als stellingmolen werd gebouwd ligt hier voor de hand vanwege de ongunstige ligging achter de dijk voor de heersende westelijke en zuidwestelijke winden.

De muren zullen waarschijnlijk iets schuin naar binnen lopend tot enkele meters boven de stelling zijn opgemetseld voordat het achtkant van de gekochte molen uit Wamel er op geplaatst werd. Op slechts enkele decimeters onder het gras, vonden wij ook nog delen van de bestrating van de afritten naar de molen vanaf de weg op de kruin van de dijk. De afritten gingen recht op de molen af, alsof men er met paard en wagen zo in en uit kon rijden. Zoals eerder gezegd, zal de molen als stellingmolen zijn opgebouwd. Een stellinghoogte van 3 à 4 meter zal al vol-

doende zijn geweest om een goede windvang achter de dijk te garanderen. Het aanzicht van de molen zal dan ongeveer zo geweest zijn als van De Vlieger (zie foto). De laatste was echter met een vlucht van maar ca. 18 m. bijna een derde kleiner dan onze "Grote Onbekende", die naar ik hoop vanaf nu wat meer bekendheid zal hebben.

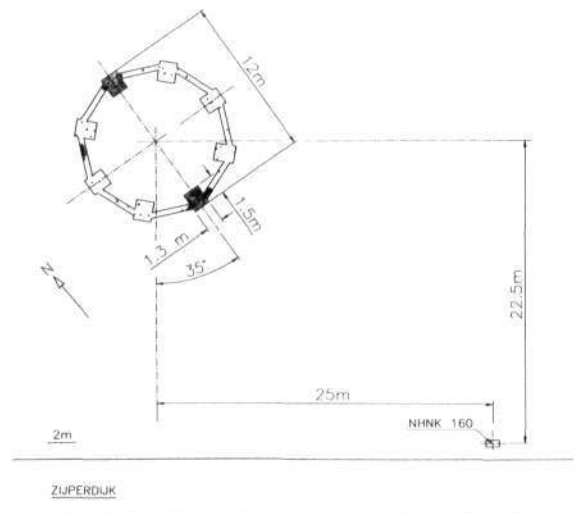
Als men nu langs dat vredige stukje Zijperdijk rijdt, kan men zich nauwelijks voorstellen welke wanhopige taferelen zich daar op die woeste oktoberavond van 1859 moeten hebben afgespeeld. Taferelen die het definitieve einde hebben betekend van "De Grote Onbekende".

Geraadpleegde literatuur:

1. A. Tiel Rond de Hoge Sluis
2. J. Bremer De Zijpe, deel II (1813-1920)
3. P. Dekker Westfaalse stoffenhandelaren in de Zijpe
4. G.H. Keunen Poldermolens uit de Molenpolder, Tweestromenland no. 35 Maas en Waals Tijdschrift voor Streekgeschiedenis
5. A.M. van Dop De Vlieger, Wieringerwaard
6. P. Boorsma Duizend Zaanse Molens

Verdere bronnen:

- Kadaster Alkmaar: Kadastrale Leggers Zijpe Sectie A, Hypotheekregister 4 Alkmaar
 Rijksarchief in Noord-Holland te Haarlem: Archief van het Prov. Bestuur NH, toegang 16, Gouverneur: gerubriceerde agenda's; Ged. Staten: notulen + bijlagen vergaderingen
 Regionaal Archief Alkmaar: Gemeentearchief Zijpe, Nieuw Notariële Archief Zijpe, Oud-Rechterlijk Archief Zijpe
 Gemeentearchief Nijmegen: Archief voormalige Molenpolder Wamel, Dreumel en Alphen. Toegang 23
 Zijper Museum te Schagerbrug: Bevolkingsregister Zijpe (1850-1920)
 Stadbibliotheek Haarlem: Oprechte Haarlemsche Courant 1848
 Vereniging Oud Den Helder: Archief Helderse en Nieuwedieper Courant 1859

Maatschets van de gevonden fundering. NHNK 160 is de becometerpaal van Uitwaterende Sluizen, die ter plaatse langs de weg staat. De zwart gemaakte delen werden blootgelegd. De muren zijn 45 cm dik. (tekening K. Ravensberg)